

MUHAMMED

âzat edip nikâhladığına dair rivayetlerin yanında onu câriye edindiğine dair zayıf bir rivayet de bulunmaktadır. Hicretin 7. yılında (628), ilk müslümanlardan olup kocasıyla birlikte Habeşistan'a hicret eden, kocası orada hristiyan olunca gurbet elde kalan, Kureyş kabilesinin reisi Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe ile evlendi. O da Hz. Peygamber'den almış beş hadis rivayet etmiştir. Resûl-i Ekrem, daha sonra Hayber Gazvesi'nde esir alınan ve ikinci eşi bu savaşta ölen Safiyye bint Huyeyy'i nikâhı altına aldı. Safiyye on hadis rivayet etmiştir. Aynı yıl, başından iki evlilik geçen Meymüne bint Hâris ile evlendi. Meymüne yetmiş altı hadis rivayet etmiştir. Resûlullah vefat ettiğinde geride dokuz eşi kalmıştır (Nevevî, s. 33). Onun nişanlanıp nikâh kıymaktan vazgeçtiği ve nikâhladığı halde bazı sebeplerle beraber olamadığı bazı hanımlarla ilgili rivayetler de nakledilmektedir (Abdülmu'min b. Halef ed-Dimyâtî, s. 89-120; Zehebî, II, 253-261; ayrıca bk. ÜMMEHÂTÜ'L-MÜ'MİNİN).

Hayatının yaklaşık son on yılına kadar tek evli olarak yaşayan Hz. Peygamber'in bundan sonraki evliliklerinin her biri özel sebeplere dayanmaktadır. Bunları başlıca dört noktada toplamak mümkündür. 1. Dine son derece bağlı bazı müslüman hanımları kocaları ölüp dul kalmaları üzerine himaye etmek. 2. Araplar arasında evlilik konusunda yerleşmiş yanlış bazı âdetleri fiilî örneklerle değiştirmek. 3. Bir kabileden veya aileden kız alarak bu yolla İslâm toplumunun kaynaşıp bütünleşmesini sağlamak. 4. Kadınları ilgilendiren bazı özel bilgileri hanımları vasıtasıyla diğer

müslüman hanımlara öğretmek (geniş bilgi için bk. ÇOK EVLİLİK).

H. Peygamber'in dördü erkek, dördü kız olmak üzere sekiz çocuğu olmuş, oğullarının sayısının üç olduğu da söylenmiştir. Peygamberlikten önce doğan ve kendisinin Ebû'l-Kâsım künyesiyle anılmasına sebep olan ilk oğlu ve ilk ölen çocuğu Kâsım'ın ne kadar yaşadığı konusunda ihtilâf vardır (*DİA*, XXIV, 538). Onun ardından sırasıyla Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Külsûm ve Fâtîma doğdu. Oğulları Tayyib ile Tâhir peygamberlikten önce vefat etti. Tayyib ile Tâhir'in iki ayrı çocuk değil Abdullah adlı bir oğlunun lakabları olduğu da rivayet edilmiştir (Belâzürî, I, 405; İbn Abdülber, IV, 1819; Nevevî, s. 28; Mizzî, I, 191). Cârîyesi Mâriye'den 8. yılda (630) doğan oğlu İbrâhîm on sekiz ay yaşadıktan sonra öldü. Resûl-i Ekrem'in soyu, kendisinden altı ay kadar sonra vefat eden küçük kızı Fâtîma'dan olma torunlarıyla devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muva'tta, "Nikâh", 20, "Hüsnü'l-huluk", 8; *Müsned*, I, 403; II, 381; IV, 395, 404; VI, 25, 68, 155, 256; Dârimî, "Muḳaddime", 2, 10; Buḥârî, "Cum'a", 1, "Bed'ü'l-vaḥy", 5, 7, "İmân", 2, 13, 22, 43, "Vudû", 59, "Ḥayız", 13, 14, "Teyemmüm", 1, "Şalât", 8, 59, 106, "Ezân", 14, 16, 65, "İdeyn", 2, "Takşîr", 7-10, "Teheccüd", 1, 5, 10, 16, 20, 27, "Cenâ'iz", 28, 32, "İcâre", 11, "Şavm", 20, 48-50, 52, 53, 54-59, "İtikâf", 1, "Büyü", 34, "Vekâlet", 5, 6, "Müsâkât", 6-8, "Hibe", 1, "Şehâdât", 6, "Şulḥ", 11, "Veşâyâ", 1, "Cihâd", 24, 34, 82, 84, 89, 161, "Farzû'l-ḥumus", 3, 5, 19, "Enbiyâ", 50, "Menâkıb", 17, 23, "Fezâ'ilü aşḥâbi'n-nebi", 18, "Menâkıbü'l-enşâr", 20, "Megâzî", 14, 23, 56, "Tefsîr", 3/17-20, 61/1, 33/7, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 7, "Nikâh", 1, 80, "Nafakât", 1, 3, "Eṭ'ime", 21, "Libâs", 18, "Edeb", 24, 29, 31, 38, 39, 48, 61, 68, 72, 77, 81, 90, 95, "İstîzân", 30, "Da'avât", 3, "Rikâk", 17, 18, 20, "Eymân", 15; Müslim, "İmân", 71-75, 201, 252, 299, "Ḥayız", 117, "Mesâcid", 3, 4, "Müsâfirîn", 69, 74, 78, 79, 94, 96, 105, 121, 139, 143, 215-221, 304, 311, "Cum'a", 17-22, "Cenâ'iz", 60, "Zekât", 31, "Şiyâm", 55-61, 172-180, "Müsâkât", 120, "Cihâd", 98, "Selâm", 50, 51, "Fezâ'il", 1, 51, 77, 79, 109, 124, 125, 126, 127, 128, 138, "Birr", 142, "İlim", 2, "Zikir", 42, "Zühd", 22, 34, 36, 41; Ebû Dâvûd, "Tereccül", 8, "Diyât", 14, "Sünnet", 15, "Edeb", 1, 4, 127, 128; Tirmizî, "Şifâtü'l-kiyâme", 42, 46, "Menâkıb", 1, "Raḍâ", 11, "Birr", 28, 36, 69, "Zühd", 34, 38, 44, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 9, 21; İbn Mâce, "İkâme", 174; Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 17, "Cenâ'iz", 103, "Taḥrîm", 9, "İstî'âze", 1, "Kasâme", 23, 24; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 422; VIII, 52-140; Belâzürî, *Ensâb*, I, 405; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), Musul 1404/1983, XXII, 155-156; İbn Fâris, *Esmâ'ü Resûlillâh ve me'âniḥâ* (nşr. Mâcid ez-Zehebî), Küveyt 1409/1989; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), IV, 1819; Beyhakî, *Şu'abü'l-imân* (nşr. M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1410/1990,

II, 154-155; Nevevî, *es-Siretü'n-nebeviyye* (nşr. Abdür-raûf Ali – Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî), Dimaşk 1400/1980, s. 28-30, 32-33; Abdülmu'min b. Halef ed-Dimyâtî, *Kitâbü Nisâ'i Resûlillâh sallallahü 'aleyhi ve sellem ve evlâdühü ve men sâlefeḥü min Kureyş ve ḥulefâ'ihim ve gayrihim* (nşr. Fehmî Sa'd), Beyrut 1409/1989; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 191; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 109-223, 227-269; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, Kahire 1407, VIII, 273-274; Süyûtî, *er-Riyâzü'l-enika fi şerhi esmâ'i ḥayri'l-halika* (nşr. M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1405/1985; Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî, *Ezvâcü'n-Nebi* (nşr. M. Nizâmeddin el-Füteyyih), Dimaşk 1413/1992, s. 31-33; Münâvî, *Fezû'l-kadir*, I, 429; Şiblî Nu'mânî, *İslâm Tarihi: Asr-ı Saâdet* (trc. Ömer Rıza [Doğrul]), İstanbul 1347/1928, II, 842-1052; *Tecrid Tercemesi*, IX, 250-252; Ahmed eş-Şerebâsî, *Ma'a esmâ'i'l-Muḥtafâ*, Kahire, ts. (Dârü's-ş-ş-a'b); Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâilî*, İstanbul 1997, s. 51-53, 65-67; Sâlih b. Abdullah b. Humejd – Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman b. Mellûh, *Meusû'atü Naḍratî'n-na'im*, Cidde 1420/2000, I, 194, 415-519, 589-593; Celâl Yeniçeri, *Peygamber, Devlet Başkanı, Aile Reisi Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İstanbul 1420/2000, s. 299-308; M. Abdülhay el-Kettânî, *H. Peygamber'in Yönetimi: et-Terâtibü'l-idâriyye* (trc. Ahmet Özel), İstanbul 2003, I, 576-577, 586-587, 602, 630; II, 150, 154; Asri Çubukçu, "Kâsım", *DİA*, XXIV, 538.

M. YAŞAR KANDEMİR

F) Hitabet ve Fesahati. İnsanları irşad etmek üzere ilâhî vahyin tercümanı olarak gönderilen bir peygamberin içinden çıktığı toplumun dilini iyi bilmesi, güzel ve etkili konuşma yeteneğine sahip bulunması (fesahat ve belâgat) peygamberliğin özelliklerinden sayılır. Nübüvvetle görevlendirilen ve Firavun'a tebliğde bulunması emredilen Hz. Mûsâ'nın, "Sözlerimi iyi anlamaları için dilimdeki tutukluğu çöz" şeklindeki duası da (Tâhâ 20/27-28) buna işaret eder. Peygamberlerin, hitap ettikleri toplumun önemseydiği ilim ve sanatlarla desteklenmesi de etkili sayılmalarının bir gereği kabul edilmiştir. Nitekim büyüün revaçta olduğu bir topluma gönderilen Hz. Mûsâ'ya "asâ" ve "yed-i beyzâ" mucizeleri, tıbbâ önem verilen bir dönemde görevlendirilen İsmâ'ya tıpla ilgili mucizeler verilmiştir. Hz. Muhammed'in tebliğine ilk muhatap olan Arap toplumu şiir ve hitabette, belâgat ve fesahatte altın çağını yaşıyordu. Yılın belli mevsimlerinde kurulan panayrlarda şiir ve hitabet yarışmaları düzenleniyor, birinci gelen metinler ödüllendirilerek en kutsal mekân kabul edilen Kâbe'nin duvarına asılıyordu. Şairler ve hatipler toplumda kabile reislerinin arkasından yüksek bir mevkiye sahipti. Bu sebeple Hz. Muhammed'in böyle bir topluma pey-

Cennetü'l-baki'da Hz. Muhammed'in oğlu İbrâhîm ile kızları Ümmü Külsûm, Rukiyye ve Zeyneb'in mezarları

gamber olarak gönderilmesi, Arap dilini mükemmel kullanmasını ve etkili hitabet yeteneğine sahip bulunmasını gerektiriyordu. Bazı âyet ve hadisler, Resûl-i Ekrem'in üstün hitabet yeteneğinin ona Allah tarafından verildiğine işaret etmektedir. Necm sûresinde (53/3-6) Peygamber'in kendi arzusuna göre konuşmadığı, bütün tebliğlerinin ilâhî vahye dayandığı, bu konuda kendisini Cebrâil'in eğittiği belirtilir. İslâm âlimlerinin örfünde Kur'an'a namazda okunduğu için "vahy-i metlûv", hadislerde de "vahy-i gayr-i metlûv" denilmiştir. Resûlullah'ın sözlerinin edebî niteliği hakkında, "lafız azlığı ile anlatım güzelliğini, mehâbetle halâveti, harf sayısı azlığı ile anlam zenginliğini birleştirmiş, nâdir kullanılan kelimelerle sokak tabirlerinden ve yapmacıklıktan arınmış tabii bir kelâm" değerlendirmesi yapılmıştır (Câhiz, II, 16-17). Hz. Peygamber hitabetinin mükemmel olmasına karşılık şiirle ilgilenmemiştir. Tebliğ görevi sırasında okuduğu âyetlerin edebî üstünlüğünden etkilenen müşriklerin onun bir şair olabileceğini söylemeleri üzerine Kur'an-ı Kerim bu iddiayı reddetmiş (el-Hâkka 69/41-43), kendisine şiirin öğretilmediği ve esasen bunun gerekli olmadığı ifade edilmiştir (Yâsîn 36/69; İbn Kesîr, V, 626-630).

Resûl-i Ekrem'in Arapça'nın farklı lehçelerini de anladığı, zaman zaman bu lehçelerle sorulan sorulara cevap verdiği bilinmektedir. Genellikle onun örnek ahlâkıyla ilişkilendirilen "Beni rabbim terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı" meâlindeki hadis (Süyûtî, I, 14-15, 35, 51; Aclûnî, I, 72), Hz. Peygamber'in Arapça'nın çeşitli

lehçelerine dair bilgisine sahâbenin hayret etmeleri üzerine buna cevap bağlamında söylendiğinden, ayrıca "dili düzgün ve güzel konuşma âdâbının öğretilmesi" anlamına da gelen "te'dîb" kelimesinin kullanılmasından dolayı Resûlullah'ın Arapça'yı mükemmel bir şekilde konuşmasının ilâhî bir eğitimden kaynaklandığını vurgulamış olması bağlama daha uygun görünmektedir.

Nübüvvetle görevlendirilince kendisine özdeyişler ve nihaî gerçekleri ifade etme yeteneği (cevâmiu'l-kelim ve faslû'l-hitâb) verildiğini belirtmesi (Buhârî, "İftisâm", I, "Cihâd", 122; Müslim, "Mesâcid", 5-8) üstün hitabetin onun nübüvvetinin bir gereği olduğunu göstermektedir. Bilhassa "cevâmiu'l-kelim" türü hadislerdeki güzelliğin ve tesirin temel sebebi az sözle zengin mâna ifade etmektir. Uzun hadislerde de cümleler i'câz vasfını taşımakta olup gereksiz kelime ve ifadelerden arındırılmıştır. İslâmî hayatı kısaca özetleyen, "İnandım de, sonra dürüstlükten ayrılma" (*Müsne'd*, III, 413; Müslim, "İmân", 62); "Utanmıyorsan dilediğini yapabilirsin" (Buhârî, "Enbiyâ", 54, "Edeb", 78; Ebû Dâvûd, "Edeb", 6); "Anlatımın öylesi vardır ki büyük tesiri ne sahiptir" (Buhârî, "Tıb", 51; Müslim, "Cum'â", 47) meâlindeki hadisler bu konudaki örneklerden bazılarıdır. Cevâmiu'l-kelim türü hadislerin birçoğu kısa, özlü ve çarpıcı sözler olduğundan müslümanlar arasında yayılarak mesel halini almıştır. Bunlar literatürde "emsâlû'l-hadîs" adı verilen hadislerin ikinci grubunu oluşturur. Abdullah b. Amr b. Âs'ın Resûlullah'tan öğrenip ezberlediğini söylediği 1000 kadar meselin (*Müsne'd*, IV, 203) çoğunu bu tür hadisler teşkil eder. Allah Teâlâ'nın Peygamber'i vasıtasıyla gönderdiği ilim ve hidayeti toprağa düşen bol yağmurla, bundan yararlanan ve yararlanmayan insanları da verimli ve killi, kaygan toprakla temsil eden hadis de (Buhârî, "İlim", 20; Müslim, "Fezâ'il", 15) hadis mesellerinin birinci grubuna ait en güzel örneklerdendir (bk. MESEL).

Hz. Peygamber, kendisi Arap dilini güzel konuştuğu gibi ashabını da düzgün konuşmaya teşvik eder, ifade hatalarını düzeltir, insanın güzelliğinin dil ve ifadesinde olduğunu söylerdi. Doğru bulmadığı kelimeleri ve özel isimleri değiştirdiği gibi bazı kelimelerin anlamını da değiştirmiştir (Hattâbî, I, 67; Hâkim, IV, 323). Birçok tabiri Arapça'ya ilk kazandıran odur (*Müsne'd*, I, 207; Câhiz, II, 15; Müslim, "Cihâd", 76). Resûl-i Ekrem hitap ettiği kişi-

lerin akıl ve kültür düzeyine uygun ifadeler kullanır, ashabının da böyle yapmasını isterdi. Genellikle az ve öz konuşur, bunu dinleyicilerin istekli olduğu zamanlarda ve namaz gibi ibadetlerden önce veya sonra yapardı (Buhârî, "İlim", 11). Gereksiz veya abartılı konuşmaları, kâhin secileri gibi yapmacık sözleri eleştirirdi (*Müsne'd*, III, 117, 176; Ebû Dâvûd, "Edeb", 94). Ayrıca mânâyı boğan, anlatılmak isteneni muğlak hale getiren, kafiye ve seci adına az bilinen kelimeleri kullanan, içi boş kelimelerle insanları etkilemeye çalışan kâhinleri tenkit etmiştir (Kinde Kralı Hucr b. Hâris'in katledileceği kehanetine dair Câhiliye dönemi secili ifadeleri için bk. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, IX, 84). Böylece Resûlullah, nesri sanat simgesi kabul edilip gelenecinin tekellüfünden kurtarmak, seciyi tabii sınırlarına çekmek suretiyle Arap edebiyatında önemli bir değişiklik yapmıştır. Söz sanatının temel özelliklerinden biri de hatibin edebî zevke, hassas bir kulağa sahip oluşunun belirtisi sayılan üslûptaki âhenktir. Âhenk kelime, cümle veya kelâmda olabilir. Hz. Peygamber'in hadislerinde bu türden birçok örnek bulunmaktadır.

Samimi bir eda ile konuşan Resûl-i Ekrem harfleri ve kelimeleri tane tane ve sükûnetle telaffuz eder (Buhârî, "Menâkıb", 23; Ebû Dâvûd, "İlim", 7, "Edeb", 18), bazan anlaşılmadığını farketmediği veya önemini vurgulamak istediği yerleri üç defa tekrarlar (Buhârî, "İlim", 30; Ebû Dâvûd, "Edeb", 18), duruma ve ihtiyaca elverişli kelimeleri özenle seçerdi. Eleştirilerinde belli kişileri hedef almadan genel ifadeler kullanırdı. Konuşmalarını sevgi, şefkat ve merhamet dolu bir gönül (Âl-i İmrân 3/159), sevecen ve mütebessim bir çehre ile yapardı. Ses tonunu dinleyicilerin durumuna göre ayarlar ve konuşmasını hareketleriyle etkileyici hale getirirdi (*Müsne'd*, IV, 223; İbn Sa'd, I, 250).

Hitabelerde soru-cevap tarzının ilk defa Hz. Peygamber tarafından uygulandığı kaydedilmektedir. Önemli ya da anlaşılması zor meselelerde konuşmalarına soru sorarak başlardı; bu aynı zamanda diyaloga zemin hazırlayan bir yöntemdi. Rivayete göre Resûl-i Ekrem bir gün, "Müflis kimdir, bilir misiniz?" diye sormuş, ashap, "Bize göre müflis parası ve malı tükenen kimsedir" şeklinde cevap vermiş, bunun üzerine Resûlullah şöyle demiştir: "Ümmetimin müflisi kıyamet gününde namazı, orucu ve zekâtı ile gelen, fakat buna sövmüş, şuna iftira etmiş, onun malını yemiş, öbürünün kanı-

Hz. Muhammed'in, sabrın insanı başarıya ulaştırdığını ifade eden özlü sözlerinden biri (Hasan Rıza'nın celi sülûs levhası, Maçka Mezat Bahar Mûzayedesi: 13 Nisan 2003, s. 190)

nı dökmüş, diğerini dövmüş olan kimse-
dir. Sonunda sevaplarından şuna buna
dağıtılır. Eğer sevapları borcunu ödeme-
den tükenirse alacaklılarının günahların-
dan alınıp ona yüklenir ve neticede ateşe
atılır" (*Müsned*, II, 303, 334, 372; Müslim,
"Birr", 59). Onun sözlerinde çeşitli diya-
log şekilleri görülmektedir. İlk anda ga-
ripsenebilecek bir fikir ortaya atarak sö-
ze başlamasının örneklerinden biri şu-
dur: "Zalim de olsa mazlum da olsa kar-
deşine yardım et!" Birinin, "Yâ Resûlel-
lah, mazlum olduğunda ona yardım ede-
yim, ancak zalim ise nasıl yardım edebi-
lim?" demesi üzerine şu cevabı vermiş-
tir: "Zulmetmesini engellersin, bu da ona
bir yardım sayılır" (*Müsned*, III, 99, 201;
Buhârî, "İkrâh", 7).

Resûlullah'ın Necran'dan gelen bir he-
yetle Hz. İsa hakkında yaptığı tartışma
gibi bazı konuşmaları münazara şeklin-
de olmuştur (Taberî, III, 162-163). Hitabe-
lerini zaman zaman âyet, Arap şairlerinin
beyitleri, temsil ve edebî sanatlarla süs-
lemiştir (Buhârî, "Şavm", 2; Aclûnî, I, 272).
Hakka davet, iyiye teşvik, kötülüğü en-
gelleme, hidayet, ilim, tövbe, sevgi, şef-
kat ve toplumsal sorumluluk bilinci gibi
soyut kavramlar Hz. Peygamber'in hadis-
lerinde temsili teşbih formunda işlen-
miştir.

Şiiri besleyen kaynak ve güzelliğini sağ-
layan unsur hayaldir. Şiir vasfından uzak
bulunan hadislerin üslûbunda ise ger-
çekçilik, kapsayıcılık ve incelik hâkimdir.
Bununla birlikte hadisler teşbih, temsil
ve tasvirle ilişkili bulunan hususlarda ha-
yale de yer verir; bu tür hadislerde insan,
hayvan ve ayrıca soyut değerlerle ilgili so-
mut tasvirler bulunur. Tasvirin en önemli
aracı teşbih ve temsildir. Aşağıdaki hadis
buna örnek teşkil eder: "Cimri ile cömer-
din hali şu iki adamın durumuna benzer:
İkisinin de üzerinde göğüslerinden köprü-
cük kemiklerine kadar uzanan çelik zırh
vardır. Cömert olan kişi her sadaka veri-
şinde zırhı genişleyerek vücudunu kaplar,
parmaklarını örter, hatta yerde sürünen
zırh ayak izlerini siler. Cimri de sadaka
vermeye niyetlendikçe zırhının halkaları
bedenini sıkarak, adam bunları genişletme-
ye çalışsa da halkalar genişlemez" (Buhârî,
"Zekât", 28, "Cihâd", 89; Müslim, "Ze-
kât", 76, 77). Hadislerdeki temsili teşbih-
lerin birçoğunda soyut değerler hikâye,
anekdot ve kıssalarla temsil edilerek an-
latım daha canlı hale getirilir. Allah'ın,
kulunun tövbesi karşısında duyduğu se-
vinç şu şekilde tasvir edilmektedir: "Al-
lah, kendisine dönüş yapan kulunun töv-

besine içinizden birinizin en üst düzeyde-
ki sevincinden daha çok sevinir. Bir kişi
çölde giderken üzerinde yiyecek ve içece-
ği bulunan bineği elinden kurtulup kaçar.
Fakat ümidini keserek bir ağacın gölge-
sinde yattığı sırada birden onu baş ucun-
da dikilmiş bulur. Hemen yularından ya-
pışır ve aşırı sevincinden dolayı yanıla-
rak, 'Allahım! Sen benim kulumsun, ben
de senin rabbinim' der" (Buhârî, "Da'â-
vât", 4).

Hz. Peygamber'in kısa teşbihleri de öz-
gün olup daha önce hiçbir Arap şairi ve
hatibi tarafından dile getirilmemiştir:
"Mümin müminin aynasıdır"; "İnsanlar
tarağın dişleri gibi eşittir"; "Hayra vesile
olan onu yapan gibidir." Resûlullah'ın bazı
benzetmeleri Kur'an'dan mülhem olup
oradaki teşbihlerin tefsiri konumunda-
dır: "Sevgi, şefkat ve merhametle kay-
naşma ve dayanışmada müminlerin du-
rumu taşları birbirine kenetlenip kaynaş-
mış olan bir bina gibidir" temsili Saf sûre-
sindeki âyetten (61/4) mülhemdir (Müs-
lim, "Birr", 65-67). Hadislerde, Kur'an'da
olduğu gibi cinsel meselelerin edep ve
nezahet dahilinde anlatımında kullanılan
kinaye üslûbuyla irad edilmiş tasvir ör-
nekleri de mevcuttur: "Bir kadının peçe-
sini açan erkeğe onun mehrini ödemesi
vâcip olur" meâlindeki hadiste (Ebû'l-Fe-
rec İbnü'l-Cevzî, II, 284) cinsel ilişki peçe
açma kinayesiyle anlatılmıştır. Bir saha-
bi hakkında söylediği, "Sopayı omuzun-
dan bırakmaz" sözünde (Müslim, "Talâk",
36), sıkça yolculuk yapmanın veya daha
kuvvetli rivayete göre çok dayak atmanın
(Müslim, "Talâk", 43; Nevevî, X, 97) kina-
ye üslûbuyla anlatılmıştır.

Resûl-i Ekrem dinleyicilerini biktırma-
maya âzami özen gösterir, ashabından
da aynı şekilde davranmalarını isterdi.
Bu sebeple konuşma ve hutbelerinin çoğu
kısa ve özlü cümlelerden teşekkül eder-
di. Onun bir kısım konuşmaları bazı âyet-
lerle kısa sûreleri okumaktan ibaretti;
özellikle bayram ve cuma hutbelerinde
bazan sadece Kâf ve Kamer sûrelerini
okurdu (İbn Kesîr, VI, 394, 467).

Hz. Peygamber hitabelerde yüksekçe
bir yere çıkma, konuşma esnasında elde
asâ, yay ve kılıç bulundurma gibi İslâm'dan
önce de var olan bazı âdetleri uygulamıştır.
Mekke'de Safâ tepesindeki ilk konuşması-
nı bir kayanın üstünde yapmış, Medine dö-
neminin ilk yıllarında hitabelerini Mescid-i
Nebevî'de bir hurma kütüğü, daha sonra
üç basamaklı bir minber üzerinde irad
etmiştir (İbn Sa'd, I, 250-251). Medine
dışındaki konuşmalarını ise uygun bir

yükseklığe, deve üzerine (a.g.e., II, 185;
Hâkim, I, 389), Kâbe'nin basamaklarına
çıkarak (İbn Hişâm, IV, 40), savaş esnasın-
daki cuma hutbelerinde elinde yay (Hey-
semî, II, 187), barış zamanlarında da asâ
(İbn Sa'd, I, 377) tutarak icra ederdi.

Hz. Peygamber'in hitabeleri, Câhiliye
dönemindeki benzer konuşmalardan
muhteva bakımından olduğu gibi şekil
bakımından da farklıdır. Câhiliye hitabe-
lerinde başlangıç ve sonuç kısımları bu-
lunmazken onun hutbeleri Allah'a hamd
ve senâ ile başlar, selâm, istiğfar veya ko-
nuya uygun bir dua ile sona ererdi (Ömer
el-Kutaytî, s. 63-64). Câhiliye hatiplerinin
savaş konuşmalarında intikam ve savaşa
teşvik teması hâkimken Resûlullah'ın hi-
tabelerinde tevhibi yayma ve sevaba nâil
olma teması vurgulanmıştır. Câhiliye dev-
ri tâziye konuşmalarında dünyanın gad-
darlığı, verdiğini geri aldığı, göçenin geri
dönmeyeceği gibi konular işlenirken Hz.
Peygamber'in bu tür konuşmalarında
ölümün fânî hayattan bâki hayata geçişi
sağlayan bir ümit kapısı olduğu belirtil-
miştir (a.g.e., s. 47-52).

Resûl-i Ekrem'in insanları dine davet
esnasında muhataplarını etkileyip ikna
etmek için başvurduğu en önemli yön-
tem hitabetti. Nübüvvetin ilk yıllarında,
"En yakın akrabaları uyar!" meâlindeki âyet
(eş-Şuarâ 26/214) gelince Safâ tepesinde
yaptığı İslâm'a çağrı konuşması İslâm hi-
tabetinin bilinen ilk örneğidir (Ahmed Ze-
kî Safvet, I, 147; Abdülhamîd Şâkir, s. 21-
23). Onun Mekke dönemindeki konuşma-
larında yalnız İslâm'a davet teması yer
alırken Medine devrinde ibadetleri yer-
ne getirme çağrısından başka fetih, sa-
vaş, barış, iç ve dış siyaset, ahlâk vb. ko-
nulara çok sayıda hutbe irad etmiştir
(Ahmed Zekî Safvet, I, 163-170; Şevkî Dayf,
s. 106-107). İnsan hayatının her alanı-
yla ilgili hitabeleri bulunan Hz. Peygam-
ber'in içtimai hutbelerinde insanların
eşitliği, kardeşliği, bâtıl inanç ve hurafe-
lerden kurtulma, toplumun ıslahı, aile
sorunları, eşlerin hak ve sorumlulukları,
eğitim öğretim meseleleri, yoksulluk, sa-
daka, zekât ve sosyal dayanışma, dargın-
ları barıştırma gibi konular ele alınmış-
tır. Vaaz ve nasihatlerinde mükâfat ve ce-
zaları hatırlatma, iyiliği emretme, kötü-
lükten sakındırma, yalnız dünyaya bağ-
lanıp âhireti unutmama, takvâ, dua ve
tövbe, doğruluğa teşvik, ölüm, haşır ve
hesap gibi meseleler işlenmiştir. Vedâ
haccı esnasında büyük bir kalabalığa hi-
taben yaptığı konuşma Allah'a iman, in-
san haklarına saygı, özellikle kadın hakla-

rının gözetilmesi, dinî bağların güçlendirilerek din kardeşliğinin korunması, Kur'an'a ve Sünnet'e sarılmanın önemi gibi temel konuları içermektedir (bk. VEDÂ HUTBESİ).

Hız. Peygamber'in yalnız Medine'de irad ettiği cuma hutbeleri 500 civarındadır. Bunlara sabah namazlarından sonra yaptığı sohbet konuşmaları da eklenirse hutbe ve hitabe sayısı 1000'i geçer (Kazancı, s. 11). Hadis, siyer, megâzî, tarih, edebiyat ve muhâdarât kitaplarında dağınık halde bulunan hutbe ve hitabelerini derleyen başlıca eserler şunlardır: Ali b. Muhammed el-Medâinî, *Huṭabü'n-nebî* (İbnü'n-Nedîm, s. 114); Abdülazîz b. Yahyâ el-Celûdî, *Huṭabü'n-nebî (Hedîyyetü'l-ârifin, I, 571)*; Muhammed b. Ca'fer el-İsfahânî, *Huṭabü'n-nebî*; Ca'fer b. Muhammed el-Mustağfirî, *Huṭabü'n-nebî (Keşfü'z-zunûn, I, 715)*; M. Ali Ekrem el-Arvî, *el-Huṭabü'l-Muṣṭafaviyye* (Kalküta 1313); Halîl el-Hatîb, *İṭḥâfû'l-enâm bi-huṭabî Resûlî'l-İslâm* (Tanta 1954) ve *Huṭabü'l-Muṣṭafâ* (Kahire 1983); Nasr b. Hızır el-Erbîlî, *Huṭbetü'l-vedâ* (Keşfü'z-zunûn, I, 715); Ömer el-Kutaytî, *Huṭabü'r-Resûl* (Tunus 1990); Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretü huṭabî'l-'Arab* (Kahire 1962); Abdülhamîd Şâkir, *Huṭabü'r-Resûl* (Trablus 1415/1995); Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti* (İstanbul 1980). M. Şefik Arvâsî'nin, *Hutab-ı Nebeviyye (Câmiu'l-hutab)* adlı eseri, Musul hâkimi Ubeydullah b. Ved'ân'ın derlediği Hız. Peygamber'e ait kırk hutbenin tercümesini kapsar (İstanbul 1965).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 207; II, 244, 303, 312, 334, 372; III, 99, 117, 176, 201, 413, 425; IV, 203, 223, 404; a.e. (Arnaûṭ), XXIV, 256-258; Buhârî, "Kader", 13, "Tevhîd", 34, "Vuḍû", 75, "Da'âvât", 4, 6, 7, 9, "İkrâh", 7, "Şehâdât", 10, "Edeb", 6, 78, "İstîzân", 35, "İtk", 2, "Keffârât", 6, "Şeriket", 6, "Rikâk", 6, "Zekât", 28, "Talâk", 24, "Libâs", 9, "Şirb", 9, "Mezâlim", 23, "İtişâm", 1, "Cihâd", 89, 122, "Ta'bir", 22, "İlim", 11, 20, 30, "Enbiyâ", 40, 54, "Edeb", 78, "Menâkıb", 23, "Selâm", 153, "Tib", 51, "Şavm", 2; Müslim, "İmân", 62, 136, "Mesâcid", 5-8, "Tevbe", 7, 31, "Fezâ'il", 15, 17-19, "Cihâd", 76, "Zekât", 35, 76, 77, "Cum'a", 47, "Talâk", 36, 43, "Birr", 59, 65-67; Ebû Dâvûd, "Edeb", 6, 18, 94, "İlim", 6, 7, "Cum'a", 23; Tirmizî, "Et'ime", 45, "Edeb", 76-82; İbn Mâce, "Edeb", 11, "Züh'd", 30; İbn Hişâm, *es-Sire*, Beyrut, ts. (Dârü'l-cil), I, 152, 237; II, 147, 212; IV, 40-41, 153, 187, 219; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, Beyrut 1978, I, 200, 216, 250-251, 377, 451; II, 185; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1395/1975, II, 15-17; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), III, 162-163; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, IX, 84; İbnü'n-Ne-

dîm, *el-Fihrist* (Tecdü'd), s. 114; İbn Cinnî, *el-Hasâ'îs* (nşr. M. Ali en-Neccâr), Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbî'l-Arabî), II, 8; Hattâbî, *Ğarîbü'l-hadîs* (nşr. Abdülkerîm İbrâhîm el-Azbâvî), Dimaşk 1402/1982, I, 64-70; Hâkim, *el-Müstedrek* (Atâ), I, 389; IV, 323; Şerîf er-Radî, *el-Mecâzâtü'n-nebeviyye* (nşr. Tâhâ M. ez-Zeynî), Beyrut 1406/1986, tür.yer.; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *et-Taḥkîk fi ehâdişî'l-hilâf* (nşr. Mes'ad Abdülhamîd M. es-Sa'denî - Muhammed Fâris), Beyrut 1415/1994, II, 284; Nevevî, *Şerhu Müslim*, X, 97; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, Beyrut 1385/1966, V, 626-630; VI, 394, 467; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, Beyrut 1982, II, 187, 190; VII, 266; X, 298; Süyûtî, *el-Câmi'u's-şagîr*, Kahire 1402/1982, I, 14-15, 35, 51, 107, 109, 145; Keşfü'z-zunûn, I, 715; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 72, 272, 399; *Hedîyyetü'l-ârifin*, I, 571; İliyyâ el-Hâvî, *Fennü'l-haṭabe*, Beyrut 1961, s. 77-98; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretü huṭabî'l-'Arab fi 'uşûri'l-'Arabîyyetü'z-zâhire*, Kahire 1962, I, 147, 163-170; Kehhâle, *el-Edebü'l-'Arabî fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dimaşk 1392/1972, s. 178-180, 185-189; M. Abdülmün'im el-Hafâcî, *el-Hayâtü'l-edebî fi 'aşri şadri'l-İslâm*, Beyrut 1973, s. 117-151; İzzeddin Ali es-Seyyid, *el-Hadîşü'n-nebevî mine'l-vichetî'l-belâgiyye*, Kahire 1392/1973, tür.yer.; Mustafa Sâdık er-Râfîlî, *Târîhu âdâbî'l-'Arab*, Beyrut 1394/1974, II, 281-307; Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, İstanbul 1980; Muhammed b. Lütfi es-Sabbâğ, *el-Hadîşü'n-nebevî*, Beyrut 1407/1986, s. 43-113; Nâyif Ma'rûf, *el-Edebü'l-İslâmî*, Beyrut 1990, s. 31-44, 51-56; Ömer el-Kutaytî, *Huṭabü'r-Resûl*, Tunus 1990, s. 47-52, 63-64; Abdülkâdir Hüseyin, *Min Belâğâtî'n-nübüvve*, Kahire 1412/1993, tür.yer.; Abdülhamîd Şâkir, *Huṭabü'r-Resûl*, Trablus 1415/1995, s. 21-23; Şevki Dayf, *el-'Asrû'l-İslâmî*, Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 106-107; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*, Kahire, ts. (Dârü nehdati Mısır), s. 19-27; M. Ebû Zehre, *el-Haṭabe*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 225-228; M. Yaşar Kandemir, "Cevâmiu'l-kelim", *DİA*, VII, 440; Hüseyin Elmalî, "Hitâbet", a.e., XVIII, 158-159.

İSMAİL DURMUŞ

G) Siyasî ve Askerî Kişiliği. Resûlullah'ın peygamberlik misyonu, ferdî ve mânevî hayat kadar maddî ve içtimâî hayatın da mükemmellik ölçüsünü ortaya koymayı ve her iki alanda insanlara kılavuzluk yapmayı kapsamaktadır. Müslümanlar bu inanca sahip olmakla birlikte Kur'an ve Sünnet'in ilkeleri ışığında mânevî olgunluğu, erdemli bir ferdî hayat kadar düzenli ve huzurlu bir sosyal hayat için de ulaşılması gereken bir amaç olarak gördüklerinden teorik plandaki ilgileri daha çok onun ferdî ve mânevî hayata kılavuzluğu üzerinde yoğunlaşmış ve sîretle ilgili literatür de bu yönde gelişmiştir. Batı dünyasında ise din ile hayatın maddî alanlarını birbirinden ayıran yaygın telakkî çerçevesinde peygamberliğin yalnızca ferdî ve mânevî hayata kılavuzluk şeklinde kabul edilmesi, Resûl-i Ekrem'in

sosyal misyonu ve tarihî rolünün kavranmasında karşılaşılan ciddi zorlukların başında gelmekte ve dolayısıyla Resûlullah sosyal ve siyasal hayata fazlaca yönelmiş görülmektedir. Bir diğer problem de Batı'nın yüzyıllar boyunca karşı karşıya kaldığı ve savaştığı rakip bir uygarlığın kurucusu olarak Hız. Peygamber hakkında Ortaçağ boyunca teşekkül eden ön yargılardan ve menfî tasavvurdan hâlâ kurtulamamış olmasıdır.

Resûl-i Ekrem'in olağan üstü başarısı iki farklı bakış açısına göre izah edilmeye çalışılmıştır. Birincisi, Allah tarafından peygamber olarak seçildiği ve dolayısıyla başarısının ilâhî kaynaklı olduğu, ikincisi başarısının tarihî ve diğer tecrübî sebeplere dayandığı, özellikle dikkat çekici liderlik vasıflarının ve karizmatik şahsiyetinin bu konuda etkisinin bulunduğu şeklindedir. İlki genelde din âlimleriyle diğer inanların, ikincisi Batılı araştırmacılarla tarihçilerin takip ettiği yoldur. Onun Kur'an'da vurgulanan örnek kişiliğiyle tarihî kişiliğini yansıtan bu iki yönü birbiriyle çelişmeyip her biri kendi araştırma yolunu ve analiz yöntemini izleyen iki ayrı sorgulamayı gerektirir. Allah'ın elçisine yardım ve desteği bir mümin için açık ve tartışılmaz olmakla birlikte Resûlullah'ın başarısını izahta sahip bulunduğu üstün vasıfları gözardı etmek, onun bir insan olarak büyüklüğünü sadece ilâhî mesajı nakleden önemsiz bir vasıta seviyesine düşürme tehlikesini taşır (*Eİ²* [İng.], VII, 360). Bu durumda getirdiği mesajı bizzat anlayıp yaşayarak insanlara gösterme ve toplumu dönüştürme misyonunu, sosyal hayattaki kılavuzluk rolünü kavramada da zorlukla karşılaşılır.

Hız. Peygamber çeşitli âyetlerde belirtildiği üzere diğer insanlar gibi bir insandır (el-İsrâ 17/93; el-Kehf 18/110; Fussilet 41/6). Fakat insanlara örnek olduğuna (el-Ahzâb 33/21), yüksek bir ahlâk üzere bulunduğu (el-Kalem 68/4), Allah'ın lutf ve esirgemesine nâil olduğuna, kendisine hikmet bahşedildiğine (en-Nisâ 4/113; el-İsrâ 17/39, 87), ilim verildiğine (el-Bakara 2/145; Âl-i İmrân 3/61; er-Ra'd 13/37), kaba ve katı yürekli olmadığına (Âl-i İmrân 3/159), insanlardan korunduğuna (el-Mâide 5/67), ilâhî yardımla desteklendiğine (el-Enfâl 8/62; et-Tevbe 9/40; el-Feth 48/3), ilâhî gözetim ve koruma altında bulunduğu (et-Tûr 52/48), hidayete, doğru yola erdirildiğine (el-En'âm 6/161; Yâsîn 36/4; ez-Zuhruf 43/43; el-Feth 48/2; el-Hac 22/67; ed-Duhâ 93/7), hak ile gönderildiğine (el-Bakara 2/119; en-Nisâ 4/